

Al Jazeera kao akter u međunarodnom komuniciranju

Snežana Bajčeta¹

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

UDC: 654.197(=411.21:100) : 316.77

DOI:10.5937/comman1225033B

Rezime: Umnožavanje i razvoj medija krajem XX i početkom XXI vijeka izazvali su promjene od lokalnog do globalnog nivoa, u svim sferama života. Rezultat toga su novi i drugačiji odnosi između medija, država, nacija, kultura, tradicija i ljudi. Cilj ovog rada je da pokuša da utvrdi kako je katarska Al Jazeera, jedan od najmlađih i najuticajnijih medija u svijetu, uticala na restrukturiranje jednog sistema uređenog po principima i pravilima Zapadne civilizacije. Na tom putu otkrivamo kako se Al Jazeera pozicionira kao akter u međunarodnom komuniciranju, izučavajući odnos koji ima sa državom u kojoj je nastala, zatim njenu ulogu i uticaj koji ima u arapskom svijetu, i koliko je našla svoje mjesto u svijetu medija i svijetu uopšte. I konačno, kakve je efekte Al Jazeera prouzrokovala i šta je to aladžaziracija.

Ključne riječi: Al Jazeera, arapski svijet, mediji, međunarodno komuniciranje, izvještavanje

Uvod

U svijetu u kojem živimo potreba za izučavanjem medija je višestruka. Medijacentrična perspektiva je uvijek pogodna za otkrivanje različitih društvenih fenomena, jer su mediji vrlo često direktni ili indirektni uzroci ili posledice istih.

Fokusirajući se na jedan konkretan medij, koji je po mnogo čemu specifičan i jedinstven, kakav je *Al Jazeera*, nije pretjerana ambicija pokušati da se iz takve prizme posmatra i otkriva mnogo širi društveni kontekst, uticaji, odnosi. Kako je na kraju XX i početku XXI vijeka prostor koji nazivamo arapski svijet po mnogo čemu u centru pažnje, značaj izučavanja medija koji je na tom prostoru nastao i razvio se u veoma specifičnim okolnostima, nije upitan.

¹ Kontakt sa autorkom: snezanabajceta@gmail.com.

Ulogu, značaj i posljedice koje ovaj medij stvara u periodu sukoba, nereda, ratova na prostorima sa kojih prevashodno izvještava, za one sa najrazličitijim pogledima na svijet predmet je ovog rada. Pritom, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je i sama medijska scena pretrpana akterima, koji dodatno utiču jedni na druge. I naravno, države sa svojim sistemima, zatim tradicije i kulture kao referentni okviri ne smiju se zanemariti, kako bi cjelokupna slika prostora u kojem se međunarodno komuniciranje odvija bila jasna. Tek je tada svrsishodno izučavati ulogu konkretnog aktera u mreži svih pomenutih odnosa.

Nastanak i razvoj *Al Jazeera-e*

Nastanak *Al Jazeera-e* vezuje se za 1996. godinu, kada je aktuelni emir države Katar, Šeik Hamad bin Kalifa Al Tani (Hamad bin Khalifa Al Thani), u skladu sa svojom politikom, koja se ocjenjuje kao neobično progresivna za prostor Bliskog istoka, osnovao kanal “od Arapa, za Arape”- *Al Jazeera*. Nakon što je u junu 1995. godine izvršio državni udar i preuzeo vlast od oca u trenutku kada je on bio na odmoru u Švajcarskoj, ovaj vladar Katara pokrenuo je niz reformi u svojoj zemlji, među kojima se ističe liberalizacija medija. Ta godina bila je posebno pogodna za osnivanje novog medija jer je Vlada Saudijske Arabije ukinula kanal *BBC Arabic* želeći da se tako izbori sa opravdanim i dokazima potkrijepljenim kritikama ovog medija. Uz obećanje veće slobode izražavanja i necenzurisani rad, bivši novinari arapskog *BBC*-ja ubrzo su postali nova lica *Al Jazeera-e* (Maalouf, 2008: 6). Tako je osnovan novi medij, koji je na početku pokrivaio samo arapsko govorno područje.

Uz nedvosmisleno propagiranje slobode medija i nezavisnog novinarstva, kao i naređenja da se privatizuju svi mediji koji su u državnom vlasništvu, ne smije se zanemariti činjenica da je *Al Jazeera* osnovana zahvaljujući jednokratnoj uplati katarskog emira u iznosu od 137 miliona dolara, kao ni navodi Majlsa, koji je istražujući nastanak ovog medija došao do saznanja da je emir direktno uticao na izbor sadržaja programa. Naime, umjesto planiranog šestočasovnog emitovanja kombinovanog informativnog i zabavnog programa, bin Kalifa je naložio da format bude “all-news” (Miles, 2005: 28). Ako je namjena pomenute finansijske “injekcije” bila pomoć pri osnivanju i radu tokom prvih nekoliko godina, postavlja se pitanje, kako *Al Jazeera* i posle više od decenije uspijeva da izgleda kao svaki komercijalni medij sa Zapada, a da pritom ima mnogo manje reklama u toku programa.

U međuvremenu, *Al Jazeera* je uvećavala obim emitovanog programa. Od 1999. počinje sa 24-časovnim emitovanjem i osvaja sve širu publiku, vođena

motom “i jedno i drugo mišljenje”. Prema Rinaviju, arapski svijet je na početku XXI vijeka ritual molitve zamijenio novim – gledanjem televizije, koji je, zapravo, “veoma sličan sociokulturni ritual, pri kom su ljudi svjesni da i ostali učestvuju u istom ritualu, izazivajući osjećaj pripadanja istoj zajednici...” (Rinnawi, 2006: 9). *Al Jazeera* je 2007. godine samo na arapskom govornom području imala oko 70 miliona gledalaca (Maalouf, 2008: 8), a zahvaljujući satelitskoj tehnologiji, program je moguće gledati gotovo u cijelom svijetu. Odgovarajući zahtjevima raznovrsne publike i velikom broju konkurenata, *Al Jazeera* osniva i posebne kanale: *Al Jazeera Sports*, *Al Jazeera Children*, *Al Jazeera International*, *Al Jazeera Documentary*, *Al Jazeera English*, *Al Jazeera Balkans*, a u planu ima i uvođenje kanala na turskom jeziku.

Al Jazeera-u od ostalih arapskih medija razlikuju debate, putem kojih su gledaocu prikazane različite strane istog problema, različita mišljenja i pogledi na stvarnost. Takav način rada najvidljiviji je u emisiji *The opposite direction*, koju vodi Faisal Al Kasem (Faisal Al-Qassem), po uzoru na *CNN*-ov *Crossfire*, gdje su se po prvi put u nekom arapskom mediju pojavili izraelski zvaničnici sa prilikom da nesmetano govore o problemima sa kojima se susreću (Maalouf, 2008: 6,7). *Al Jazeera* je takođe prvi arapski medij koji je omogućio gledaocima da se jave direktno u program i izraze svoje mišljenje.

Kao svjedocima Arapskog proljeća s jedne strane i sahrane sjevernokorejskog lidera s druge strane, nameće nam se pitanje koliko prisustvo slobodnih medija danas (odnosno, medija koji dozvoljavaju diverzitet mišljenja) utiče na odnos ljudi prema vlastima, prvenstveno onim koje u XXI vijeku nazivamo nedemokratskim. Da li su mediji, konkretno *Al Jazeera*, “otvorili oči” ljudima i podstakli ih na razmišljanje, i bili izvor njihove mobilizacije? Da li puna državna kontrola medija u Sjevernoj Koreji² onemogućuje eventualno “korejsko proljeće”, već doprinosi spektaklu u vidu dvanaestodnevne žalosti cijele države za preminulim liderom?

² U Pjong Jangu je 15. januara ove godine otvoreno prvo dopisništvo američke novinske agencije *Associated Press*. To je jedina zapadna agencija koja ima stalne dopisnike iz Sjeverne Koreje (www.tanjug.rs)

„Sjeme zasađeno u pustinji”³

Al Jazeera u Kataru

Da bi se odredili uloga i značaj *Al Jazeera-e* kao aktera u međunarodnom komuniciranju, neophodno je prvo utvrditi kakav odnos ovaj medij ima sa državom u kojoj se nalazi. Naime, Katar je apsolutna monarhija – emirat, koji se nakon kraja britanskog protektorata 1971. godine opredijelio za punu nezavisnost, ne pristupivši Ujedinjenim Arapskim Emiratima. Politika emira Hamad bin Kalifa je od njegovog dolaska na vlast 1995. u skladu sa ciljem da od Katara stvori “arapsku Švajcarsku: bogatu, neutralnu i bezbjednu” (Miles, 2005: 16). Pored bogatstva ove države koje se ne dovodi u pitanje zahvaljujući ogromnim rezervama prirodnog gasa kojima raspolaže, politički sistem i uređenje Katara nisu ni približni švajcarskim. Iako je ova Bliskoistočna država otišla korak naprijed u odnosu na svoje okruženje, u Kataru ne postoje političke partije, opozicija, asocijacije profesionalaca ili potrošača i način vođenja državne politike ne podliježe nikakvoj kritici. I pored novog ustava i nacionalnog tijela Municipal Council⁴, sva politička moć je u rukama svemoćnog emira i zato je Katar autokratska država. Koliko mediji u takvom okruženju mogu biti slobodni i nezavisni? Koja je granica slobode izvještavanja koju ima *Al Jazeera*?

Iz ugla arapskih gledalaca *Al Jazeera* je slobodan i nezavisan medij, koji prikazuje “obje strane priče”, pa se često poredi sa *BBC*-jem. Iako su oba medija osnovale države. Kada je *BBC* u pitanju riječ je o viševjekovnoj parlamentarnoj demokratiji, a *Al Jazeera* je, kako je već pomenuto, nastala u državi sa autoritarnim svemoćnim vladarom. Dok se *BBC* finansira od poreza po jasno utvrđenim pravilima, *Al Jazeera* dobija novac od emira lično. Ako se tome doda i činjenica da sistem ne omogućava kritiku vlasti, ne samo što je potpuna objektivnost *Al Jazeera-e* zasigurno onemogućena, već se otvara mogućnost da je *Al Jazeera* glasnogovornik katarske države i njene politike. Fendi u svojoj knjizi “(Ne)civilni rat riječima: mediji i politika u arapskom svijetu” objašnjava kako *Al Jazeera* izvještava po principu “anywhere but here”, bavi se problemima u drugim državama, zaobilazeći iste u Kataru⁵ (Fandy, 2007: 9). Autor dalje tvrdi da je većina

³ Miles, 2005: 13

⁴ Municipal Council (Opštinski savet) čini 45 članova, od kojih dvije trećine biraju građani na izborima, a ostale imenuje emir.

⁵ Kada je *Guardian* pisao o korupcionaškim poslovima i ugovorima između saudijskih zvaničnika i BAE Systems, *Al Jazeera* je neprekidno o tome izvještavala, a kada je taj isti list objavljivao brojne tekstove o istim takvim poslovima koji su vodili katarski zvaničnici, to nije ni pomenuto.

emisija u kojima se “uključuju” gledaoci zapravo “call-out”, što zbog visoke cijene internacionalnih poziva koju bi gledaoci rijetko platili, što zbog činjenice da je i on sam jednom bio pozvan u toku jedne emisije na *ART TV*-u, kada mu je, nakon što je prokomentarisao temu, voditelj zahvalio što je “pozvao” i uključio se u program. Fendi *Al Jazeera*-i zamijera to što umjesto da “prikuplja”, ona “prima” vijesti, kao što je npr. objavila snimke Bin Ladena i Abu Adasa, bez, kako on tvrdi, provjere autentičnosti samih snimaka (Fandy, 2007: 10). Pored pitanja autentičnosti, važna je uopšte činjenica da je jedan medij pustio u program snimak najtraženijeg teroriste posle 11. septembra i čovjeka koji se sumnjičio za ubistvo libanskog premijera. To dalje otvara raspravu o političkim posledicama takvog poteza i pitanje cilja, ako uzmemo u obzir činjenicu da *Al Jazeera*-u u najvećoj mjeri ograničava, a time i usmjerava, sistem tj. država u kojoj se nalazi. U poređenju sa zapadnim medijima, mogli bismo preuranjeno zaključiti da je *Al Jazeera* zapravo samo jedan instrument u rukama vlasti, koja svojim novcem omogućuje rad ovog medija, a zazvrat dobija neograničen prostor za političku propagandu. Međutim, osvrt na širi društveni i kulturni kontekst u kojem sa *Al Jazeera* razvija daje jasniju sliku o ovom mediju, a onda i njegovom značaju i ulozi u procesu „prelivanja duhovnih tvorevina preko nacionalnih granica” (Radojković, 1987: 17).

Zbog specifičnog načina na koji se prepliću arapski mediji, politika i ekonomija, pogrešno je arapske medije izučavati poređenjem sa evropskim ili američkim modelima. Dihotomija privatno/javno koja važi na Zapadu nije povoljan analitički koncept za arapski svijet. Za analizu arapskih medija Fendi uvodi koncept skvotinga (Wada' al Yad) i sponzora (Kafil). Skvoting predstavlja poseban način legitimizacije prema kome „prostorom koji si uspio da zauzmeš možeš i da vladaš”. To važi za sve nivoe i sfere života u arapskom svijetu i predstavlja neku vrstu “privatizacije državnog vlasništva”, pa i kada su u pitanju mediji. Na taj način oni koji (finansijski) doprinesu *Al Jazeera*-i postaju njeni skvoteri. I upravo se tako „zarađuje novac pojavljivanjem na TV-u (tj. reklamira – S. B.) i postižu politički ciljevi” (Fandy, 2007: 16). Za tako nešto najveće mogućnosti imaju šeici i članovi vladajućih elita i zato je rat riječima u arapskom svijetu zapravo rat između sponzora (Kafila). Sada kada je jasno na koji način se vrši ekonomski, politički i ideološki uticaj na arapske medije, bliži smo određenju *Al Jazeera*-e kao aktera u međunarodnom komuniciranju.

***Al Jazeera* u arapskom svijetu**

Uprkos različitom načinu funkcionisanja u formalnom smislu, suštinski *Al Jazeera* ima sličan odnos sa državama u kojima se gleda kao i zapadni mediji. Prema Livingston, svaka TV stanica sa 24-časovnim informativnim programom 1. ubrzava politiku, 2. stoji kao prepreka nekoj politici ili 3. ponaša se kao agenda setting agent određenoj politici (Livingston, 1997 prema Maalouf, 2008: 11). Ovo gledište može da važi i u slučaju *Al Jazeera-e*⁶. S obzirom da je *Al Jazeera* prisutna u svim arapskim zemljama i da se kao relativno mlad medij dobro bori na svjetskoj medijskoj sceni sa uglednim medijima poput *BBC*-a i *CNN*-a, nije zanemarljiva njena važnost u međunarodnom komuniciranju, u najširem smislu. To potvrđuje činjenica da su (samo do 2002) arapske vlade uputile 450 žalbi *Al Jazeera*-i zbog "povrede arapskih etičkih kodeksa i neprimjerenog izvještavanja o određenim događajima" (El-Nawawy, 2002).

Koliko su arapske vlasti pokušavale da suzbiju eventualni uticaj koji može da ima *Al Jazeera*, pokazalo se kada je vlada Alžira 1999. isključila struju u ovoj zemlji, kako bi onemogućila gledaocima da gledaju dokumentarac o građanskom ratu koji je u toj zemlji počeo 1992. godine. Ne ulazeći u raspravu o izboru teme, odnosno države čija će se vlast izložiti kritikama, ne može se osporiti činjenica da su građani Alžira samo putem ove televizije mogli da dođu do druge strane priče o onome šta se događa u državi u kojoj žive. Pet godina kasnije vlada ove zemlje onemogućila je rad *Al Jazeera*-inog dopisnika. Na sličan način je 2009. zatvoreno dopisništvo *Al Jazeera-e* na Zapadnoj obali.

Pažljivim posmatranjem odnosa Saudijske Arabije i *Al Jazeera-e*, otkriva se zapravo odnos te države i Katara. Saudijska Arabija je daleko konzervativnija zemlja gdje su žene u javnosti potpuno prekrivene, druge vjere su zabranjene i ogroman broj tema je i u XXI vijeku tabu. Vlada Saudijske Arabije, kako kaže El Navavi, vrši pritisak na ionako malobrojne oglašivače da svoje reklame povuku sa *Al Jazeera-e* i preusmjere ih na saudijske televizije – *ART* i *MBC*. Jedan od razloga je zasigurno to što je Katar neuporedivo bogatija država i što bi u slučaju eventualnog sukoba prvi partner SAD-u u Zalivu bio upravo Katar, a onda i značajna povezanost Katara sa Izraelom (Miles, 2005: 21).

Prema *Al Jazeera*-i kao transnacionalnom mediju, pa time i važnom akteru u međunarodnom komuniciranju u arapskom svijetu, arapske vlade su najčešće imale ekstremno stav na liniji "love-hate". Na primjer, Gadafi je svojevremeno kritikovao *Al Jazeera*-u za podrivanje nacionalizma, a onda je, shvativši kolikom

⁶ U komunikološkoj teoriji, ovo koncepcija nosi naziv „*CNN* efekat“

broju gledalaca može da se obrati putem tog medija, koristio svaku priliku da se na njemu i pojavi. El Navavi primjećuje još nešto što je bitno za razumijevanje arapskih medija. Sve kritike koje su se ticale rada *Al Jazeera-e* nisu stizale na adresu tog medija, već su upućivane katarskom ministru spoljnih poslova, što nas navodi na zaključak da arapske vlade ne mogu ni u teoriji da zamisle da neki medij funkcionise nezavisno i bez apsolutnog nadzora države. Povlačenje ambasadora Saudijske Arabije i Jordana iz Dohe 2002. zbog „antisaudijskog, odnosno uvredljivog programa *Al Jazeera-e*” godine pokazali su da Arapski svijet na početku XXI vijeka predominantno komunicira na liniji država-država, a da se komunikacija između države i medija ne praktikuje (Fandy, 2007: 3).

Da se mediji smatraju zagovornicima “jedne ili druge strane” potvrdilo se tokom Druge Intifade, kada je Izrael optuživao *Al Jazeera-u* da podržava Palestince u ime cijelog arapskog svijeta, odnosno kada su ti isti Palestinci demolirali *Al Jazeera-ino* dopisništvo u Ramali, zato što je izvještavala o njihovim korupcionaškim aferama (McRoy, 2005). Svi ovi incidenti, uključujući i deportovanje novinara iz Egipta, kao i Sadamovo (Saddam Hussein) naređenje da se zatvori *Al Jazeera-ino* dopisništvo iz Bagdada, potvrđuju da je *Al Jazeera* od svog osnivanja poremetila ustaljenu arapsku medijsku scenu. Bez pretjerivanja u zaključivanju da je *Al Jazeera* potpuno slobodan i nezavisan medij iz već navedenih razloga, mora se priznati da je kao akter u međunarodnom komuniciranju na arapskom tlu izuzetno uticala svojim, koliko god ograničenim izvještavanjem u smislu “zašto baš te dvije strane, te teme, iz baš te države”, na način razmišljanja običnih građana. Prethodno su jedine informacije koje su do njih stizale bile pažljivo filtrirane i usklađene sa politikama autoritarnih vlasti. Zato je možda u tom smislu *Al Jazeera* doprinijela više drugim arapskim zemljama, nego onoj u kojoj je nastala.

***Al Jazeera* u svijetu**

Do 11. septembra američke vlasti su pozdravljale rad *Al Jazeera-e* i označavale ovaj medij kao bitan za razvoj demokratije na Bliskom istoku. U svijetu je jedino *Al Jazeera-in* program sa arapskog područja naznačavao da je i u tom dijelu svijeta moguća sloboda govora. Međutim, kada je *Al Jazeera* objavila prvi put video-snimak Osame bin Ladena, odmah joj je pripisan radikalizam, uz optužbe da zastupa Talibane. Da li bi neki drugi medij, da je bio u prilici, pustio u program ovakav snimak?

Bin Laden je od napada na Njujork postao najaktuelnija ličnost i vijest broj jedan u cijelom svijetu. U trci sa ostalim medijima, nije nimalo čudno iz

novinarskog ugla gledano, ne samo to što je objavila nešto što je postiglo nevjerojatnu gledanost, već i to što je te iste snimke uspjela da proda drugim TV stanicama širom svijeta. Iskander tvrdi da je neophodno *Al Jazeera*-u posmatrati kao bilo koji zapadni medij (Iskander, 2002), za koje se skoro nikada ne pokreće pitanje da li stoji iza stavova i tvrdnji koje prikazuje, možda neoprezno prevideći okolnosti društvene, političke i kulturne u kojima je *Al Jazeera* nastala, a koje nisu ni blizu zapadnim. Važnija je činjenica da je Bin Laden odabrao baš *Al Jazeera*-u kojoj je poslao snimak, na kojem poriče odgovornost za teroristički napad, da ga emituje. Možda je baš ovaj terorista imao u vidu važnost katarske televizije na svjetskom nivou iako je tada *Al Jazeera* imala svega pet godina staža, a kanal na engleskom jeziku još nije ni postojao.

Da je neobičnom brzinom došla u centar pažnje svih onih koji brinu o tome koje i kakve će se informacije prelivati preko nacionalnih granica, u čemu *Al Jazeera* u ogromnoj mjeri učestvuje, potvrdili su događaji koji su uslijedili. U novembru 2001. SAD su bombardovale sjedište *Al Jazeera-e* u Kabulu i to „zbog izvještavanja o civilnim žrtvama tokom invazije na Avganistan” (Campbell, 2009: 2). Dvije godine kasnije događaj se ponovio, u Bagdadu, kada je poginuo jedan dopisnik.

Još jedan primjer koji pokazuje koliko je neobično važno za SAD da pokuša da uspostavi neku vrstu kontrole nad *Al Jazeera*-om, ili da makar ima uvid u ono šta se događa u toj “kutijici za šibice, koja pravi tolike probleme”, kako je Gadafi jednom nazvao *Al Jazeera*-u. Naime, kada su američki vojnici greškom zarobili jednog kamermana na granici između Avganistana i Pakistana, misleći da je snimao intervju sa bin Ladenom, držali su ga u zatvoru Gvantanamo i ispitivali ga preko 300 puta. Pitanja su se u najvećoj mjeri ticala *Al Jazeera-e* i nudili su mu da ga puste kako bi za njih špijunirao (Campbell, 2009: 2).

I konačno, spekulacije o tome da su Toni Bler i Džorž Buš razmatrali mogućnost bombardovanja sjedišta *Al Jazeera-e* u Dohi, i to zbog izvještavanja o stradanjima civila tokom borbi u Faludži, potvrđuju činjenicu da je na početku XXI vijeka od ogromne važnosti to o čemu i kako *Al Jazeera* izvještava. Iako nema zvaničnih potvrda o istinitosti ovakve namjere i ako se radi o običnoj spekulaciji, i glasine ovakve vrste idu u prilog potvrde važnosti *Al Jazeera-e* na globalnom nivou na početku XXI vijeka.

***Al Jazeera* u medijskoj areni**

Prema Filipu Sibiu, *Al Jazeera* je prvo, simbol medijacentričnog svijeta u kojem danas živimo i drugo, paradigma uticaja novih medija (Seib, 2008: ix).

Umjesto preovlađujućeg “*CNN* efekta” sa kraja XX, na početku XXI vijeka u svijetu medija preovladava tzv. “*Al Jazeera* efekat”.

“Mediji više nisu samo mediji. Oni danas imaju mnogo veću bazu nego ranije i, kao rezultat, jedinstven uticaj na međunarodnu politiku. Mediji mogu služiti kao oružje u konfliktima, instrumenti za sklapanje mira, mogu učiniti tradicionalne granice irelevantnim i ujediniti ljude cijelog svijeta. Ovaj fenomen – *Al Jazeera* efekat – preoblikuje svijet” (Seib, 2008: xii)

Koncept “*CNN* efekta”, prema kojem „vlade i mediji plešu ples koji vode mediji” (Livingston, 1995 prema Zingarelli, 2010: 11) među kojima dominira *CNN*, što pokazuje i njihov moto “svijet gleda *CNN*”, uzdrmani su ekspanzijom novih medija i dovedena je u pitanje cjelokupna medijska struktura u kojoj dominira Zapad. Izvještavanjem sa Bliskog istoka u periodu Zalivskog rata (1991), *CNN* se izborio za vodeće mjesto među tada ionako malobrojn timeridijima koji su izvještavali sa tog prostora. Iako je reputacija i *CNN*-a i *BBC*-ja bila zavidna, arapsko stanovništvo je frustrirala činjenica da o tome šta se njima dešava moraju da saznaju od zapadnih medija. *Al Jazeera* je od svog nastanka ekskluzivnim snimcima i izvještajima preusmjerila na sebe pažnju nevjerovatnom brzinom. Jedan medij “pokrivao je” događaje kao što je operacija “Pustinjska lisica” u Iraku, izbore u Izraelu i to ne očima zapadnih medija. Nakon *Al Jazeera*-inih izvještaja o ratu u Palestini 2000. godine arapsko stanovništvo je na drugaćiji način počelo da razmišlja o položaju Palestinaca (Zingarelli, 2010: 32).

Na ovako uzdrmanu medijsku scenu na kojoj se pozicije očigledno mijenjaju, presudno je uticao pomenuti snimak bin Laden a koji je *Al Jazeera* emitovala. Očigledno je da je “*Al Jazeera* efekat” zapravo “*CNN* efekat” na višem nivou. Politika se iz korijena mora mijenjati ako ljudi više ne slušaju samo beskrajne govore svojih diktatora i u mogućnosti su da vide i nešto što je van političke propagande te iste vlasti, kada govorimo o arapskim zemljama, tj. kada “informacioni imperijalizam”⁷ počinje da popušta kada je riječ o zapadnim zemljama. Zato je na početku XXI vijeka *Al Jazeera* zasigurno među najbitnijim akterima u međunarodnom komuniciranju uopšte. U užem smislu, kada su samo mediji u pitanju, ne bismo pretjerali ako kažemo da, zahvaljujući velikim dijelom sveukupnim okolnostima u kojima je nastala, ova medijska kuća polako zauzima vodeće mjesto. Kako je sa jedne strane ugrozila status zapadnih medija na arap-

⁷ Na kraju 20. vijeka za 90% vijesti koje su mediji objavljivali izvor su bile četiri zapadne agencije: *UPI*, *AP*, *Rojters* i *AFP*. Ovakvom informacionom imperijalizmu značajno su doprinosili giganti poput Merdoka, Tajm Vornera i *CNN*-a. (Mek Kvin, 2000: 312)

skom tlu, tako je neizvjesno kakav će krajnji ishod imati ulazak *Al Jazeera*-e na teren zapadnih medija.

Zbog ogromnog uticaja koji imaju u transnacionalnim okvirima, jer mediji danas nisu ograničeni prostorom, kako smatra Sib, potrebno je utvrditi njihovu odgovornost (Seib, 2008, 3). Kada je rat u Avganistanu na primjer u pitanju, vrlo je važno “da li će neki aspekt biti zanemaren, odnosno da li će biti promovisan određena kauzalna interpretacija ili moralna evaluacija” (Jasperson & El-Kikhia, 2003: 114). Koliko je Pentagon tokom Zalivskog rata uspijevao da kontroliše informacije koje će ići u etar, tako je tokom rata u Avganistanu odakle izvještava *Al Jazeera* to nemoguće. Kako *Al Jazeera* prva uspijeva da dođe do snimaka, postala je “eyewitness” za *CNN* koji otkupljuje snimke, i zato se na toj liniji otvara nova vrsta saradnje, koja je dalje prouzrokovala efekat da veliki broj Amerikanaca sumnja u uspješnost borbe koja se vodi protiv terorizma (Jasperson & El-Kikhia, 2003: 121). Deset godina ranije bilo je skoro nezamislivo da se snaga nacije dovodi u pitanje, pa u sferi međunarodnog komuniciranja za *Al Jazeera*-u se može reći da je, pod plaštom *CNN*-a kojem se vjeruje, ušla i na američko tle, gdje indirektno utiče na raspoloženje javnog mnjenja. Zato su Bušovoj administraciji ogroman problem činili snimci humanitarne katastrofe, uništenih gradova i sela usled bombardovanja i ljudi koji su izgubili cijele porodice, jer je *Al Jazeera* bila van njihove kontrole.

Sa ciljem da medijski zarati sa *Al Jazeera*-om, SAD su 2004. godine osnovale novi medij – *Al Hurra*. Bušov pokušaj da, kako kaže,

„sruši barijere propagande sa Bliskog istoka”, naišao je na negodovanja kod arapske javnosti, jer bi im bilo “teško da povjeruju da Palestinci svakodnevno ne ginu” i da to nije još jedan način na koji “SAD pokušava da vrati položaj hegemonu na političkom polju...” (Seib, 2008: 30).

Drugi, prirodni konkurent *Al Jazeera*-e među arapskim medijima je *Al Arabia*, kanal sa 24-časovnim informativnim programom, dio Middle East Broadcasting Center (MBC) grupe, sa sjedištem u Dubaiu. Pod parolom “Sa nama ste bliži istini”, prema riječima osnivača šeiha Valid al Ibrahima, „Al Arabia je pandan *CNN*-u, za razliku od *Al Jazeera*-e, koja ima ekstremniji pristup, sličan *Fox news*-u” (Seib, 2008: 23). Na tragu onoga što je *Al Jazeera* započela, ova dva medija u arapskom svijetu su u kratkom periodu postigli takav uticaj na gledaoce da ih “njihove vijesti mogu odvesti u rat ili ih navesti da vjeruju u mir i drugačiji život”. Zato su, kako kaže prvi čovjek *Al Arabie* Abdul Raman al Rašed, „ove dvije televizije opasnije od nuklearnih bombi” (prema Seib, 2008: 23).

Al Jezeera saraduje i sa latinoameričkom televizijom *Telesur*, sa kojom od 2006. ima ugovor o razmjeni opreme i sadržaja.

Aldžaziracija

Koliko na početku 21. vijeka možemo o svijetu govoriti kao o "globalnom selu", kako je pisao Mekluan prije pola vijeka? Ili u svijetu tinja mogući "sukob civilizacija", o kojem je govorio Hantigton? Tvrdnja da je svijet bipolaran, podijeljen na Istok i Zapad, hrišćanstvo i islam, "Palestinu i Izrael" dobra je polazna osnova, ali nije prihvatljivo određenje savremenog svijeta. Mediji i satelitska tehnologija jesu "izbrisali" mnoge granice, ali svijet je daleko od jednoličnog prostora.

U Arapskom svijetu su transnacionalni mediji, među kojima se od nastanka izdvaja *Al Jazeera*, „oslabili orijentaciju prema kojoj dominira nacionalna država, a ojačali tzv. *Mek Arabizam* – regionalnu formu lokalizacije" (Rinnawi, 2006: 9). *Mek Arabizam* predstavlja specifičan rezultat koji je nastao spajanjem globalnog i lokalnog. Simbol *Mek Arabizma* su Katar i *Al Jazeera*, spoj globalno prihvaćenih demokratskih vrijednosti smještenih u tradicionalne, lokalne, kulturne okvire. *Al Jazeera* je ovakav savremeni koncept raširila i van granica Katara zahvaljujući satelitskoj tehnologiji i činjenici da je i sama izazvala domino efekt, takav da su njen način rada počele da preuzimaju i druge arapske medijske kuće. Ali, Katar je prvo uveo reforme i demokratizovao donekle sistem, pa zadovoljnim građanima i ne smeta to što kritika vlasti nije institucionalizovana⁸. Ali kakav efekat mogu da izazovu mediji koji nude različita mišljenja u zemljama u kojima nikakva alternativa za diktaturu i obespravljenost ne postoji? I kako izgleda kada je u igri samo jedna slika stvarnosti?

Odgovor na ovo pitanje je: Arapsko proljeće vs Sjeverna Koreja. Prošlogodišnji talas demonstracija, nemira, sukoba i svrgavanja tri režima često se poredi sa revolucijama iz 1848, odnosno 1989. godine. Prethodni pokušaji vladajućih elita da eliminišu, pa onda preokrenu u svoju korist medije u ekspanziji, nisu mogli vječno da traju. *Al Jazeera* i njoj slični mediji u sferi masovnog komuniciranja, zajedno sa društvenim mrežama koje omogućavaju interpersonalnu komunikaciju u velikoj mjeri su učestvovali u izgradnji nove svijesti, koja počinje da se buni. Iako sa sigurnošću ne možemo da tvrdimo da je ovaj civilizacijski iskorak ireverzibilan, ovo je primjer kada globalizacija pokazuje onu svoju dobru stranu. Ako globalizaciju ne simplifikujemo kao amerikanizaciju,

⁸ U Kataru su ljudi zadovoljni načinom na koji je politički sistem njihove zemlje uređen. Smatraju da bi demokratija sa svim demokratskim institucijama za njih bila štetna (Miles, 2005: 28)

možemo zaključiti da je globalni trend savremenog svijeta (optimističko stano-vište) zasnovan na filtriranju: prihvatanje i čuvanje svih koncepata koji se po-kazuju kao dobri, a odbacivanje loših. Takav je, makar, slučaj sa *Al Jazeera*-om, pa nije greška ako taj trend nazovemo *aldžaziracija*, jer je svijet danas svakako medijacentričan.

Zaključak

Osnovni cilj rada, da utvrdi u okvirima moguće analize, kakva je pozicija *Al Jazeera*-e kao aktera u međunarodnom komuniciranju, ispunjen je. Stečen je uvid u to kako je *Al Jazeera* nastala i kako se razvila velikom brzinom i stala rame uz rame sa najuglednijim svjetskim medijskim kućama. Takođe, razjašnjene su okolnosti društvene, kulturne i političke u Kataru i time preciznije određen odnos ovog medija sa tom državom. Dalje, da bi se jasnije odredilo kako se to vrši međunarodno komuniciranje, tj. kako se duhovne tvorevine prelivaju pre-ko nacionalnih granica, u čemu *Al Jazeera* nije samo puki posrednik već aktivni sudionik, navedeni su najeklatantniji primjeri koji ilustruju odnos medija i dr-žava širom svijeta i ovog medija. Uzimajući u obzir to o čemu i kako *Al Jazeera* izvještava, jasno je zašto su određene države povlačile izvjesne poteze u odnosu na *Al Jazeera*-u, i kako se to odrazilo na sferu međunarodnog komuniciranja.

U najširem smislu, *Al Jazeera* se može smatrati simbolom svijeta u kojem živimo i to iz više razloga. Prvo, medijacentrična perspektiva je u preobilju in-formacija pogodna jer su nam mediji važni kao svojevrsni svetionici, koji nam omogućavaju da se lakše snađemo u tom haosu. Drugo, arapski svijet daje na-znake o novoj paradigmi. Zapad više nije ni ekonomski, ni politički ni kulturni orijentir. Svijet se iz korjena preoblikuje i restrukturira. I konačno, *Al Jazeera* istovremeno prihvata zajedničko, preovlađujuće i čuva različito, svoje. Čini se da je to formula za svijet u 21. vijeku.

Literatura

- Campbell, D. (2009). Can *Al Jazeera* English cure what ails North American journalism. *The Walrus magazine*. Posjećeno 10. 1. 2012. URL: <http://walrusmagazine.com/article.php?ref=2009.10-media-the-most-hated-name-in-news&page=>
- El Nawawy, M., & Iskander, A. (2002). *Al Jazeera: How the free Arab news network scooped the world and changed The Middle East*. Posjećeno:17. 1. 2012. URL: http://www.carnegiecouncil.org/resources/transcripts/133.html/:pf_printable?
- Fandy, M. (2007). *(Un)civil war of words: media and politics in the Arab world*. US: Greenwood.
- Jasperson, A., & El-Kikhia, M. (2003). CNN and *Al Jazeera's* media coverage of America's war in Afghanistan. In Norris, P., Kern, M., & Just, M., *Framing terrorism: the news media, the government and the public*. London: Routledge.
- Maalouf, A. (2008). *The influence of Al Jazeera in the Arab world and response of Arab government*. US: ProQuest Information and Learning Company
- McRoy, A. (2005) Reviews: *Al Jazeera- How Arab TV news challenged the world, Third Way*, Posjećeno: 28. 1. 2012. URL: http://books.google.rs/books?id=mAeAqvQCrm8C&pg=PA29&dq=third+way+how+arab+tv+news&hl=en&sa=X&ei=xblKT8rLofQhAfWwYiIDg&redir_esc=y#v=onepage&q=third%20way%20how%20arab%20tv%20news&cf=false
- Mek Kvin, D. (2000). *Televizija*. Beograd: Clio.
- Miles, H. (2005) *Al Jazeera: The Inside Story of the Arab News Channel that is Challenging the West*. New York, NY: Grove Press.
- Radojković, M. (1987). *Međunarodno komuniciranje*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Rinnawi, K. (2006). *Instant Nationalism: Mc Arabism, Al Jazeera and Transnational media*, Lanham, Maryland: University Press of America.
- Seib, P. (2008). *The Al Jazeera Effect: How the New Global Media are Reshaping World Politics*. Washington: Potomac Books
- Zingarelli, M. (2010). *The CNN Effect and The Al Jazeera Effect in Global Politics and Society*, Washington: Georgetown University.

Snežana Bajčeta

AL JAZEERA AS AN ACTOR IN INTERNATIONAL COMMUNICATION

Summary: *Reproduction and development of media in late XX and early XXI century have caused changes from local to global level, in all spheres of life. The result of that are new and different relationships between media, states, nations, cultures, traditions and people. The aim of this paper is to try to determine how the Qatari Al Jazeera, one of the youngest and most influential media in the world currently, affected the restructuring of a sistem organized according to principles and rules of Western civilisation. Along the way we discover Al Jazeera's position as an actor in international communication, studying the relationship with the state in which it was founded, then its role and influence it has in the Arab world, and how it found its place in the world of media and the world in general. And finally, what is the effect caused by Al Jazeera and what is aljazeeraation?*

Key words: *Al Jazeera, Arab world, media, international communication, reporting*